

Саченко С.І.

кандидат економічних наук, доцент

Богода Н. Ю.

здобувач другого (магістерського) рівня

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ КОМП'ЮТЕРНОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ

Одним з предметів стурбованості для керівництва бюджетної установи та аудиторів є комп'ютерне шахрайство як окремий випадок зловживання при використанні комп'ютерної техніки в системі управління державними фінансами. Це, зокрема, спеціальне пошкодження та руйнування комп'ютерної техніки, використання комп'ютерів як приладу шахрайства, а також для позазаконного сприяння у здійсненні операцій формування та використання державних фінансових ресурсів.

Найбільш суттєвими заходами, що запобігають комп'ютерним зловживанням, слід розглядати заходи, спрямовані на максимальне обмеження доступу до комп'ютерів, файлів даних, програм і документації по системі. До них належать чітке визначення службових обов'язків, розподіл функцій, допуск до комп'ютера персоналу парами, фізичний захист та електронні засоби захисту (наприклад, система паролів).

Метою статті є дослідження оцінки ризику неефективності системи внутрішнього контролю, а також вивчення процедур контролю комп'ютерних інформаційних систем при здійсненні державного фінансового аудиту.

Для виявлення комп'ютерних зловживань можуть застосовуватися методи як неавтоматизованого, так і комп'ютерного аудиту. Безпосереднє підтвердження даних незалежною стороною, аналіз вихідної інформації системи з метою виявлення типових взаємозв'язків, а також зіставлення вихідних даних з даними незалежно формованих файлів зможуть забезпечити ефективний пошук відхилень та невідповідностей у комп'ютерних записках бухгалтерського обліку стосовно операцій отримання та використання державних фінансових ресурсів [1, с. 66].

Від аудитора вимагається визначити слабкі місця системи внутрішнього контролю. За найменшої підозри про існування таких місць найкраще скористатися послугами фахівця у сфері комп'ютерних технологій, який допоможе спланувати і виконати процедури, необхідні для подальшого дослідження та оцінки системи внутрішнього контролю [1, с. 66-67].

У комп'ютерних інформаційних системах оцінка ризику неефективності системи внутрішнього контролю містить такі кроки:

- ідентифікацію конкретних цілей контролю на основі аналізу різних видів помилок в істотній інформації;
- ідентифікацію місць можливої появи певних видів помилок у ланцюгах послідовних операцій;
- ідентифікацію спеціальних процедур контролю, що забезпечують досягнення його конкретних цілей;
- ідентифікацію допоміжних процедур контролю, що необхідні для забезпечення ефективності виконання основних процедур;
- оцінку структури процедур контролю з метою визначення забезпеченого ним рівня ризику неефективності [2, с. 89].

Ідентифікація конкретних цілей контролю в комп'ютерних інформаційних системах не відрізняється від цієї операції в ручній системі обробки даних.

Процес ідентифікації місць можливого виникнення помилок у комп'ютерних інформаційних системах значно відрізняється від аналогічного в неавтоматизованому середовищі.

Наприклад, при використанні комп'ютерної обробки інформації відхилення можуть виникати у таких випадках:

- 1) при підготовці первинних даних, пов'язаній з ланцюгом операцій з отримання дозволу на запуск системи;
- 2) при немашинній обробці первинних даних, наприклад, при ручному розрахунку суми бухгалтерських даних (тобто процес формування контрольних сум);
- 3) при перетворенні первинних даних на машинозчитувані форми (запис даних на флорпі-диск для подальшої їх обробки в комп'ютерних інформаційних системах);
- 4) при передачі інформації від однієї програми до іншої;
- 5) при ініціюванні операцій комп'ютером (деякі операції комп'ютер здійснює автоматично без втручання користувача, зокрема стандартні операції з нарахування платежів соціального страхування у фонд оплати праці);
- 6) при виправленні помилок, виявлених внаслідок процедур контролю тощо [3, с. 66].

Після ідентифікації місць можливого виникнення помилок з ними пов'язуються конкретні цілі контролю. Наприклад, одна з помилок може призвести до виставлення рахунків з неправильними цінами внаслідок застосування комп'ютерною програмою не тієї бази даних.

Наступною дією аудитора має стати ідентифікація спеціальних процедур контролю, які можуть попередити виникнення таких помилок або виявити їх. Немає необхідності розглядати всі суттєві процедури контролю, що мають відношення до однієї мети. Достатньо визначити їх мінімальний набір, адекватний завданню досягнення цієї мети.

У комп'ютерній системі бухгалтерського обліку процедури контролю можуть відрізнятися від аналогічних процедур в неавтоматизованих системах. Наприклад, в неавтоматизованих системах визнання платежу візує відповідальна особа на первинному документі. У комп'ютерних системах подібне визнання може мати вигляд паролю. У цьому разі, в системах обох видів методи досягнення цілей контролю відрізняються, що впливає на підходи до державного фінансового аудиту [4, с. 54].

Зібрана інформація про систему бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю має бути достатньою для обґрунтування одного з висновків:

- ризик неефективності контролю може бути оцінений як низький, а аудиторське тестування системи контролю буде ефективним. У цьому разі аудитор може продовжити тестування системи контролю;
- ризик неефективності контролю може бути оцінений як низький, але аудит державних фінансів може бути неефективним у разі тестування системи контролю. Аудитору слід сконцентрувати увагу на загальних процедурах перевірки;
- ризик неефективності контролю може бути оцінений як високий [5, с. 62].

Політика в галузі контролю та відповідні процедури не є достатніми для попередження помилок та їх виявлення. У цьому разі аудитор застосовує загальні процедури перевірки.

Оцінка системи внутрішнього контролю установи чи підприємства, що використовують у своїй діяльності державні фінансові ресурси, в умовах використання комп'ютерних інформаційних систем залежить від особливостей їх побудови та функціонування.

Середовище комп'ютерних інформаційних систем, в якому використовуються персональні комп'ютери, є менш складним порівняно з середовищем систем, контрольованих централізовано. У першому випадку прикладні програми можуть бути розроблені користувачами, що володіють основними навичками обробки даних. У таких випадках контроль за процесом системної розробки та операціями не може розглядатися розробником, користувачем або керівником у комп'ютерному середовищі як важливий або ефективний з точки зору співвідношення витрат і результатів [2, с. 87].

Проте, оскільки дані були оброблені комп'ютером, користувачі такої інформації безпідставно можуть покладатися на фінансову інформацію, що зберігається або підготовлена з використанням комп'ютера. Оскільки персональні комп'ютери орієнтовані на індивідуальних кінцевих користувачів, точність і достовірність підготовленої фінансової інформації буде залежати від засобів внутрішнього контролю, встановлених керівництвом і прийнятих користувачем [2, с. 88].

Наприклад, якщо комп'ютером користуються кілька осіб без належного контролю, то програми і дані одного користувача, що зберігаються на вбудованому носії інформації, можуть стати предметом недозволеного користування, зміни або крадіжки.

Вплив комп'ютерних інформаційних систем на систему бухгалтерського обліку залежить від:

- ступеня використання комп'ютерів для обробки бухгалтерських даних;
- виду і значущості фінансових операцій, що обробляються;
- характеру файлів і програм, що використовуються [6, с. 17].

До засобів внутрішнього контролю, характерних для використання інтерактивних комп'ютерних систем, належать процедури, призначені для обмеження доступу до програм і даних, контроль за пароллями, нагляд за удосконаленням та обслуговуванням системи. Також необхідно забезпечити формування належних засобів контролю програмування, ведення журналів операцій, здійснення санкціонування початку обробки інформації.

Для забезпечення належного функціонування системи внутрішнього контролю в умовах використання інтерактивних комп'ютерних систем має бути можливість редагування системи терміналу, виконання процедур віднесення записів до належного періоду, здійснення контролю файлів та забезпечення зіставлення інформації.

Вплив інтерактивних комп'ютерних систем на систему бухгалтерського обліку і супутні ризики залежить від:

- ступеня, в якому інтерактивні комп'ютерні системи застосовуються для обробки бухгалтерських даних;
- типу і значущості фінансових операцій, що обробляються;
- характеру файлів і програм, що застосовуються у бухгалтерському додатку [7, с. 19].

Загальні засоби контролю комп'ютерних інформаційних систем, що набувають особливої важливості в середовищі використання баз даних, можуть бути поділені на такі групи:

- стандартний підхід до розробки та підтримки прикладних програм. Це передбачає дотримання впорядкованого, покрокового підходу всіма особами, що займаються розробкою та модифікацією прикладних програм, а також аналіз впливу нових та існуючих операцій на базу даних кожного разу, коли необхідна модифікація;

- право власності на дані. З метою точності та цілісності кожного елемента даних з боку адміністратора бази даних вимагається чіткий розподіл відповідальності. На одного користувача даних необхідно покласти відповідальність за визначення правил доступу і безпеки, зокрема й за те, які особи можуть використовувати дані (доступ) і які функції вони можуть виконувати (безпека);

- доступ до бази даних. Доступ може бути обмежений шляхом використання паролів. Ці обмеження стосуються людей, терміналів та програм. Необхідно запровадити відповідні процедури для зміни паролів, забезпечення їх конфіденційності, а також для перевірки і розслідування спроб порушень безпеки. Узгодження паролів з певними терміналами, програмами та даними допомагає гарантувати, що користуватися, змінювати та знищувати дані зможуть лише авторизовані користувачі та програми. Доступ користувачів до різних елементів баз даних може додатково контролюватися шляхом використання авторизованих таблиць. Неправильне виконання процедур доступу може призвести до неавторизованого доступу до даних і баз даних;

– розподіл обов'язків. Відповідальність за виконання різних операцій, необхідних для розробки, впровадження та експлуатації баз даних розподіляється між технічним, проектним, адміністративним персоналом та користувачами. До їхніх обов'язків входять проектування баз даних, адміністрування та експлуатація. Відповідний розподіл цих обов'язків необхідний для забезпечення повноти, цілісності і точності баз даних [2, с. 100-101].

Вплив комп'ютерних інформаційних систем, що передбачають використання баз даних у системі бухгалтерського обліку, залежить від:

- ступеня використання баз даних прикладними бухгалтерськими програмами;
- виду і значення обробки фінансових операцій;
- характеру баз даних, систем управління баз даних, завдані, адміністрування баз даних і прикладних програм;
- загальних засобів контролю комп'ютерних інформаційних систем, які є важливими в середовищі використання баз даних [7, с. 20].

Оцінка системи внутрішнього контролю та її впливу на організацію та функціонування системи бухгалтерського обліку підприємства чи установи, де використовуються комп'ютерні інформаційні системи, передбачає виконання двох етапів.

Метою першого етапу є збирання необхідної інформації про систему внутрішнього контролю, систему бухгалтерського обліку і процедури контролю для виявлення можливостей використання елементів внутрішнього контролю як основи для планування змісту, розподілу у часі та глибини процедур аудиту державних фінансів. Дії аудитора на цьому етапі мають бути сплановані таким чином, щоб забезпечити розуміння системи внутрішнього контролю і потоку операцій у системі бухгалтерського обліку. Вивчення системи внутрішнього контролю дає загальну уяву про:

- організаційну структуру;
- прийняту систему передачі обов'язків і повноважень;
- методи контролю, включаючи внутрішній аудит (за його наявності).

Розуміння організаційної структури підприємства передбачає визначення місця комп'ютерних систем у ньому. Розуміння організаційної структури - невід'ємна частина оцінки ризику неефективності контролю в цілому. При аналізі структури комп'ютерних систем підприємства під час державного фінансового аудиту, аудитор має на меті:

- опис комп'ютерних ресурсів, включаючи апаратні засоби, послуги сторонніх центрів, а також місць, в яких можливий доступ до комп'ютерних систем;
- опис організації роботи комп'ютерних інформаційних систем щодо діяльності обслуговуючого персоналу та його взаємодії з персоналом інших відділів [7, с. 21-22].

Опис комп'ютерних ресурсів сприяє можливості аналізу роботи комп'ютерної інформаційної системи, виявленню місця доступу до комп'ютерних ресурсів, що застосовуються для обробки бухгалтерської інформації, розкриттю політики підприємства чи установи у сфері контролю доступу до комп'ютерних ресурсів.

Під час державного фінансового аудиту необхідно отримати інформацію про керівництво з ведення бухгалтерського обліку і здійснення політики в інших сферах, включаючи експлуатацію комп'ютерних систем, формальних описів занять для персоналу, що обслуговують або користуються комп'ютерними інформаційними системами.

Аудитор має скласти уявлення про управління комп'ютерними ресурсами підприємства і розподіл пріоритетів їх використання. Також слід з'ясувати, чи знають співробітники відділів підприємства стандарти і процедури, що застосовуються при комп'ютерній обробці даних.

Складовою етапу вивчення комп'ютерних інформаційних систем під час державного фінансового аудиту є дослідження процедур контролю, що застосовуються адміністрацією, серед яких можуть бути:

- дотримання стандартів при розробці системи і документації, оцінка ступеня їх використання;
- забезпечення належної якості процедур модифікації системи, наприклад, процедур внесення змін у звітні форми або файли;
- існування процедур, що обмежують доступ до закритої інформації, зокрема, до інформації, втрата якої може завдати шкоди її власнику;
- створення відповідних умов доступу до фінансових та інших звітів;
- забезпечення наявності внутрішнього аудиту та відповідних процедур контролю та його участь в аналізі бухгалтерської інформації, обробленої на комп'ютері.

Після формування уяви про систему внутрішнього контролю, вивчають систему бухгалтерського обліку, зокрема послідовність виконання операцій.

Може виявитися, що особи, відповідальні за внутрішній аудит, або інші співробітники підприємства чи установи мають готову документацію, що стосується послідовності виконання операцій, яка може бути корисною для розуміння системи бухгалтерського обліку. Тому на ранній стадії планування перевірки доцільно з'ясувати в осіб, відповідальних за внутрішній аудит, чи існує подібна документація.

Вивчення послідовності операцій, що виконується в системі бухгалтерського обліку, необхідне для розробки ефективних аудиторських процедур.

Виявлення послідовного ланцюга операцій для кожного з завдань бухгалтерського обліку, пов'язаного з істотною інформацією, починається з розгляду наданого підприємством опису цих завдань. При використанні комп'ютерних інформаційних систем для обробки істотної інформації опис має містити керівництво та інструкції для користувача, структуру файлів та коментарі.

Список використаних джерел:

1. Информационные системы и технологии в экономике и управлении: [учебник]; под ред. проф. В.В. Трофимова. – М.: Высшее образование, 2006. – 480 с.
2. Информационные системы в экономике: [учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»] / Г.Н. Исаев. – М.: Омега-Л, 2008. – 462 с. : сл., табл.
3. Информационные системы в экономике: [учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»] / Г.Н. Исаев. – М.: Омега-Л, 2008. – 462 с. : ил., табл.
4. Івахненко С. В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції: [монографія] / С. В. Івахненко. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 432 с.
5. Немченко В.В., Редько О.Ю. Аудит. Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту: підручник / В.В. Немченко, О.Ю. Редько. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540 с.
6. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку: [монографія] / М. М. Бенько. – К.: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2010. – 336 с.
7. Бенько М. М. Мета та принципи автоматизації бухгалтерського обліку / М.М. Бенько, В.В. Сопко // Актуальні проблеми економіки : наук. екон. журн. — Вип. 12. — К. : НАУ, 2010. — С. 186—192.